

Robert Andrzejczyk*

**POLITYKA PAŃSTWA POLSKIEGO
WOBEC ROSZCZEŃ ZAGRANICZNYCH
POWSTAŁYCH W WYNIKU NACJONALIZACJI
PRZEPROWADZONEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ.
PRZYKŁAD DWUSTRONNYCH UMÓW
ODSZKODOWAWCZYCH**

**POLISH STATE POLICY TOWARDS FOREIGN CLAIMS
THAT AROSE OUT OF POST-WWII NATIONALIZATION.
THE EXAMPLE OF BILATERAL INDEMNITY AGREEMENTS**

Abstract

This article takes up a topic rarely covered in Polish political science. During the period 1948–1971 the Polish Government signed 12 bilateral indemnity agreements with Western European states as well as the United States of America and Canada. These agreements applied to property and financial interests of foreign natural and legal persons that, following World War II, were nationalized in Poland. The Polish Government entered into these agreements mostly for economic (e.g. strengthening of export incl. hard coal, demand for capital) and political reasons (threat of international isolation). Based on these agreements, the Polish Government transferred to the governments of foreign states lump-sum compensations to settle their claims. Countries which entered into these agreements with Poland assumed full responsibility for setting up claiming procedure as well as for the payment of compensation to their citizens. Thanks to indemnification agreements Poland is released from any obligation under international law for the nationalization of property and financial interests that belonged to foreign citizens of these countries.

Key words: nationalization, indemnity agreements, compensation

Wstęp

Sprawa nacjonalizacji dokonanej w Polsce po II wojnie światowej ożyła na nowo w debacie publicznej po 1989 r. O nacjonalizacji wspo-

* Wydział Nauk Historycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, ul. W. Bojarskiego 1, 87-100 Toruń, e-mail: zowiolus@yahoo.com

mina się najczęściej w związku z kilkukrotnie bezskutecznie podejmowanymi pracami nad tzw. ustawą reprivatyzacyjną, czy też głośnymi sprawami zwrotu mienia. W masowych środkach przekazu szczególnie szeroko komentowane są sprawy zwrotu nieruchomości (np. dworów z parkami) czy problemy finansowe władz Warszawy związane ze zwrotami nieruchomości znacjonalizowanych na podstawie tzw. dekretu Bieruta. Niestety, nadal nie została uchwalona ustawa reprivatyzacyjna, która całościowo rozwiązywałaby kwestie zwrotu znacjonalizowanego mienia lub wypłaty odszkodowań dla dawnych właścicieli lub ich następców prawnych. W związku z tym reprivatyzacja odbywa się w formie postępowań sądowych i administracyjnych w zależności od rodzaju mienia i podstawy jego przejęcia.

Również cudzoziemcy i ich następcy prawni, których mienie zostało znacjonalizowane po II wojnie światowej, mogą skorzystać z drogi sądowej i administracyjnej w celu uzyskania zadośćuczynienia bądź zwrotu mienia (Osajda 2009: 46–51). Jednakże w przypadku cudzoziemców znacząca część roszczeń została już zaspokojona w ramach tzw. międzynarodowych układów odszkodowawczych zwanych układami indemnizacyjnymi. Zawarte one były w latach 1948–1971 z rządami kilkunastu państw Europy Zachodniej, a także Stanami Zjednoczonymi Ameryki i Kanadą. Zarówno fakt podpisania tych układów, jak i ich skutki są bardzo słabo znane opinii publicznej i badaczom dziejów najnowszych. Jednakże ze względu na wciąż rosnącą liczbę wniosków reprivatyzacyjnych, w tym składanych przez cudzoziemców, należy się spodziewać, iż znaczenie podpisanych kilkadziesiąt lat temu układów będzie rosło. Przede wszystkim dzięki dokumentacji wykonania układów indemnizacyjnych Skarb Państwa może odpierać wnioski odszkodowawcze za mienie, za które już zostało wypłacone odszkodowanie. Jednocześnie należy pamiętać, iż wraz z podpisaniem układów odszkodowawczych, zgodnie z ich duchem, wszelkie roszczenia pochodzące z państw-stron układów powinny być uznane za ostatecznie załatwione. W związku z powyższym w 2012 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP utworzyło specjalną stronę internetową www.propertyrestitution.pl pełniącą rolę informatora dla cudzoziemców zainteresowanych reprivatyzacją. Znaczące miejsce na tej stronie zajmuje tematyka zawartych układów odszkodowawczych, m.in. opublikowane zostały wszystkie teksty tych układów. Próżno szukać w piśmiennictwie naukowym aktualnych i obszernych opracowań na ten temat. W zasadzie jedyne obszerniejsze publikacje o tej tematyce sprzed 1989 r. są autorstwa Wiesława Dudka i pochodzą z lat 70. ubiegłego wieku (Dudek 1976). Prace te nie mają obecnie waloru obiektywności i krytycznego podejścia. W duchu tych publikacji dominuje podejście ideologiczne, czego wyrazem jest m.in. to, iż autor uważał, że nacjonalizacja była nieodwracalnym procesem. Oczywi-

ście, tego typu założenie stoi w sprzeczności z wyrokami sądów zapadającymi po 1989 r., zwracającymi znacjonalizowane mienie bądź przyznające odszkodowania. Ponadto warto podkreślić, iż autor w pracy badawczej nie korzystał z dostępnych obecnie bardzo wartościowych materiałów źródłowych, np. korespondencji, notatek, instrukcji negocjacyjnych.

Pozytywnym sygnałem jest powstanie w ciągu ostatnich kilku lat wartościowych artykułów omawiających problematykę układów odszkodowawczych z punktu widzenia prawa międzynarodowego i ich skutków dla polskiego porządku prawnego. Ma to oczywiście związek z ustalaniem linii orzecznictwa polskich sądów w sprawach reptrywatyacyjnych oraz ogromnym obciążeniem, jakim jest reptrywatykacja dla Skarbu Państwa.

Niniejszy artykuł składa się z dwóch zasadniczych części. W pierwszej przedstawiono rys historyczny wraz z opisem nacjonalizacji oraz stosunkiem ówczesnych władz polskich wobec zagranicznych roszczeń odszkodowawczych. Druga część dotyczy samych układów odszkodowawczych, w tym ich charakterystyki, polskiej praktyki i celów ich stosowania.

Nacjonalizacja a odszkodowania w doktrynie prawa

W Europie pierwsze problemy dotyczące odszkodowań dla cudzoziemców za działania nacjonalizacyjne pojawiły się po rewolucji komunistycznej w Rosji. Ze względów ideologicznych władze radzieckie odmawiały wypłaty odszkodowań obywatelom ZSRR (a wcześniej Rosji Radzieckiej), jak i cudzoziemcom. Mimo nacisków dyplomatycznych cudzoziemcy, którym znacjonalizowano tam mienie, nie uzyskali ani zwrotu majątku, ani odszkodowania. Wraz z powstawaniem nowych państw i korektą granic po I wojnie światowej praktyka nacjonalizacji majątków (w tym majątków cudzoziemców) stawała się coraz bardziej popularna. Reformy rolne przeprowadziły wtedy m.in. Litwa, Łotwa, Czechosłowacja czy Rumunia. Mimo to nie ukształtowała się wówczas dominująca praktyka rozwiązywania kwestii nacjonalizacji majątków cudzoziemców. W doktrynie prawa międzynarodowego nacjonalizacja została uznana pod koniec lat 20. XX w. i od samego początku problemem było jej zdefiniowanie. Część ekspertów twierdziła, iż nacjonalizacja jest regulacją krajową, obojętną w stosunku do prawa międzynarodowego. Natomiast w opozycji były głosy mówiące, iż nacjonalizacja może być sprzeczna z prawem międzynarodowym.

Po II wojnie światowej, w związku z masową nacjonalizacją, na posiedzeniach Instytutu Prawa Międzynarodowego w 1950 i 1952 r., za nacjonalizację uznano: „przekazanie w drodze ustawy na rzecz państwa oraz w interesie publicznym korzyści lub praw prywatnych pewnych

kategorii, w celu ich eksploatacji lub kontroli przez państwo, lub w celu nowego przeznaczenia, jakie zostałyby im nadane przez państwo”. Następnie w doktrynie prawa międzynarodowego ukształtował się pogląd, iż nacjonalizacja niezgodna z prawem międzynarodowym ma miejsce w przypadku braku odszkodowania za znacionalizowane mienie (Muszyński 2006: 43–45).

Co do zasady rozstrzygająca okazała się rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 1803 z 1962 r., w której wprowadzono rozróżnienie pojęć nacjonalizacji, wywłaszczenia i konfiskaty, bez podania ich definicji. Zgodnie z rezolucją „Prawo ludów i narodów do stałej suwerenności nad bogactwami i zasobami naturalnymi powinno być realizowane w interesie ich rozwoju narodowego oraz w interesie dobrobytu ludzkości danego państwa [...]. W razie nacjonalizacji i wywłaszczenia lub konfiskaty należy mieć na uwadze interes publiczny, względy bezpieczeństwa lub interesy narodowe, uznane za ważniejsze od interesów czysto indywidualnych lub prywatnych – czy to krajowych, czy zagranicznych”. Rozwiane zostały również wątpliwości dotyczące odszkodowania, gdyż zgodnie z rezolucją: „W razie nacjonalizacji, wywłaszczenia lub konfiskaty [...] właścicielowi należy wypłacić odpowiednie odszkodowanie, zgodnie z normami obowiązującymi w państwie, które podejmuje tego rodzaju kroki na mocy swych suwerennych praw, oraz zgodnie z prawem międzynarodowym” (Kocot, Wolfke: 113–115).

Nacjonalizacja w Polsce

Po II wojnie światowej nacjonalizacja była podstawowym narzędziem przemian społeczno-ekonomicznych w Europie Środkowo-Wschodniej zdominowanej politycznie przez ZSRR. Z drugiej strony, w Europie Zachodniej nacjonalizacja miała za zadanie przejęcie przez państwo przedsiębiorstw ze strategicznych gałęzi gospodarki i wyeliminowanie obcego/wrogiego kapitału (np. nacjonalizacja niemieckich aktywów we Francji).

Polska była krajem, w którym zapoczątkowano nacjonalizację w ramach bloku wschodniego. Pierwszym polskim aktem nacjonalizacyjnym był dekret PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. W 1946 rozpoczęto nacjonalizację w Bułgarii i Rumunii, w 1947 r. w Jugosławii, a w latach 1948–1949 w Czechosłowacji (Muszyński 2006: 49–50). Ze względu na wyjątkowy charakter prawny NRD nacjonalizacja w tym kraju i kwestia wypłaty odszkodowań dla cudzoziemców miały odmienny charakter (Muszyński 2003).

Podstawowym polskim aktem prawnym, na podstawie którego dokonano nacjonalizacji przemysłu, była ustawa *O przejęciu na wła-*

sność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej z 3 stycznia 1946 r. Ponadto mienie należące do cudzoziemców przed II wojną światową zostało po 1945 r. przejęte przez władze polskie na podstawie innych aktów prawnych. Wspomnieć tu należy przede wszystkim dekret *O reformie rolnej* z 6 września 1944 r. czy dekret *O majątkach opuszczonych i poniemieckich* z 8 marca 1946 r. (zob. Bibliografia: Spis aktów prawnych, na podstawie których przejmowano mienie). Dominującą formą przejmowania mienia była nacjonalizacja. W mniejszym stopniu występowały inne formy przejęcia mienia, np. wywłaszczenie, konfiskata czy po prostu przejęcie w użytkowanie bez faktycznej zmiany stanu prawnego.

W ustawie *O przejściu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej* przewidziano odszkodowanie za znacjonalizowane mienie (z wyjątkiem określonych w ustawie warunków). Zgodnie z art. 7 ust. 2 ww. ustawy odszkodowanie miało być co do zasady wypłacane w papierach wartościowych, a w wyjątkowych sytuacjach w gotówce lub innych formach. Ustawodawca zgodnie z art. 7 ust. 3 zastosował delegacje do wydania rozporządzeń, w których miały być określone szczegółowe zasady wyliczania odszkodowań oraz sposoby ich wypłacania.

Do dzisiaj ww. rozporządzenia nie zostały wydane. Powstawały, co prawda, próby oszacowania kwoty odszkodowań. Warszawska Izba Przemysłowo-Handlowa oszacowała, iż odszkodowania powinny wynieść 350 mld zł (według wartości złotego w 1947 r.). Termin umorzenia – 30 lat. Co więcej, Krakowska Izba Przemysłowo-Handlowa przygotowała nawet projekt rozporządzenia regulującego procedurę szacowania i wypłacania odszkodowań, lecz nigdy nie został on przyjęty (Jędruszcak 1967: 33).

Motywy podjęcia rozmów przez polskie władze

Już w 1944 r. jasne stało się, że zmiany ustrojowe w Polsce i idące za nimi przejmowanie mienia (w 1944 r. zapoczątkowano reformę rolną i nacjonalizację lasów) naruszają interesy nie tylko polskich, ale i zagranicznych właścicieli. Szczególnie jaskrawe naruszenie interesów właścicieli zagranicznych miało miejsce w przypadku nacjonalizacji przemysłu, gdyż w dwudziestoleciu międzywojennym mieliśmy do czynienia z bardzo dużym udziałem kapitału zagranicznego w sektorze wytwórczym, a w szczególności w przemyśle ciężkim, wydobywczym, chemicznym, elektrotechnicznym, gazowniach, wodociągach, elektrow-

niach, ubezpieczeniach oraz transporcie. W 1933 r. w sektorze przedsiębiorstw największe zaangażowanie wykazywał kapitał francuski, niemiecki, amerykański, belgijski, brytyjski, austriacki, szwajcarski, holenderski i szwedzki.

Wystarczy wspomnieć tutaj przykłady dyktowanego względami strategicznymi udziału kapitału francuskiego w tak znaczących przedwojennych przedsiębiorstwach, jak: Siła i Światło, Pocisk, Huta Bankowa, Towarzystwo Akcyjne Sosnowieckich Fabryk Rur i Żelaza, Union Textile, Kopalnia Czeladź, Gwarectwo Renarda, Francusko-Polskie Towarzystwo Kolejowe (budowniczy i koncesjonariusz magistrali węglowej), Polskie Zakłady Optyczne, Towarzystwo Eksploatacji Soli Potasowych czy Skarboferme-Hohenlohe (Landau, Tomaszewski 1964). Wymienione wyżej przedsiębiorstwa znacjonalizowane zostały na podstawie ustawy z 3 stycznia 1946 r. *O przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej*.

Ówczesne władze doskonale zdawały sobie sprawę, iż przeprowadzona nacjonalizacja spotka się z reakcją państw, których obywatele utracili mienie w Polsce. Hilary Minc, występujący jako minister przemysłu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej i członek Biura Politycznego Komitetu Centralnego PPR, w replice do dyskusji nad rządowym projektem ustawy z 3 stycznia 1946 r. *O przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej* zapowiedział, iż Ministerstwo Spraw Zagranicznych będzie informowało zagraniczne przedstawicielstwa dyplomatyczne o staraniach Krajowej Rady Narodowej o przyjęcie zapisów pozwalających na uzyskanie odszkodowania za znacjonalizowane mienie (Minc 1947: 47). Takie wyprzedzające posunięcie sygnalizujące gotowość do zadośćuczynienia było całkowicie zrozumiałe. W ten sposób ówczesne polskie władze starały postawić się w sytuacji partnera gotowego do rozmów, co niewątpliwie w jakimś stopniu poprawiało wizerunek państwa. W razie niepowodzenia lub niezadowolającego wyniku negocjacji odszkodowawczych strona polska zawsze mogła powołać się na to, iż jeszcze we wczesnej fazie nacjonalizacji zgłaszała chęć wypłaty odszkodowań. Minc w uzasadnieniu do projektu ww. ustawy na IX posiedzeniu KRN stwierdził, iż brak możliwości uzyskania odszkodowania przy nacjonalizacji przemysłu „podciąłby stosunki gospodarcze z Zachodem, stanowiłby pretekst do gospodarczego izolowania nas” (Dudek 1976: 71). Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej próbował oszacować skalę potencjalnych roszczeń zagranicznych. Hilary Minc w toku dyskusji nad wspomnianą wyżej ustawą stwierdził, iż gdyby trzeba było wypłacić odszkodowanie za wszystkie znacjonalizowane mienie cudzoziemców, to rząd musiałby wyasygno-

wać na ten cel pół miliarda dolarów amerykańskich (Jędruszczak 1967: t. I, s. 268). Oczywiście ówczesne warunki nie pozwalały na wyasygnowanie takiej kwoty, nawet w przewidywalnej przyszłości.

Podpisanie układów odszkodowawczych

Służby dyplomatyczne krajów zachodnich akredytowane w Warszawie natychmiast interweniowały w celu ochrony interesów swoich obywateli oraz związanych z nimi osób prawnych. Strona polska bardzo szybko podjęła negocjacje z rządami wybranych państw. Kraje te wybierano, kierując się ówczesnym interesem gospodarczym Polski. Były to kraje, z którymi władze Polski zamierzały utrzymywać ożywione stosunki gospodarcze ze względu na perspektywy współpracy gospodarczej, tj. rozwój eksportu, wzmocnienie importu inwestycyjnego (np. maszyn przemysłowych), czy ze względu na możliwość zaciągnięcia pożyczek w dewizach. W obliczu deficytu dewiz szczególne znaczenie dla władz Polski Ludowej miała możliwość spłaty roszczeń zagranicznych na zasadzie choćby częściowego obrotu bezgotówkowego. Dlatego też w niektórych układach (np. z Francją) odszkodowanie miało formę dostaw węgla kamiennego, a w niektórych wysokość raty odszkodowania była uzależniona od wartości polskiego eksportu, w tym od zakupu ustalonej ilości węgla, np. w umowie ze Szwecją czy Szwajcarią (Jarosz 2014).

Państwa, których obywatele byli poszkodowani nacjonalizacją, jako formę nacisku mogły zastosować przede wszystkim restrykcje gospodarcze, np. sankcje handlowe, odmowę udzielania kredytów, zamrożenie zdeponowanych na ich terenie aktywów państwa nacjonalizującego, czy po prostu uznawanie ustaw nacjonalizujących za akty niewiążące (Konopka 1967: 62–63).

Jako pierwsze zakończono negocjacje odszkodowawcze z Francją, największym inwestorem zagranicznym w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym oraz znaczącym rynkiem zbytu dla węgla kamiennego. Już 19 marca 1948 r. podpisano *Układ dotyczący udzielenia przez Polskę odszkodowania dla interesów francuskich, dotkniętych przez ustawę polską z dnia 3 stycznia 1946 r. o nacjonalizacji*. Nominalnie był to układ o największej wartości, opiewający na sumę 65 mln dolarów amerykańskich, spłacany w formie bezgotówkowej w postaci dostaw węgla kamiennego w ilości 3,8 mln ton.

Kolejne umowy odszkodowawcze podpisywane były z krajami, które były przede wszystkim potencjalnie znaczącymi rynkami zbytu węgla, np. Szwecja, Dania, Szwajcaria, Norwegia, Belgia, bądź znaczącymi dawcami kapitału w postaci pożyczek, np. USA, Wlk. Brytania, Szwajcaria (tabela 1).

Tabela 1. Chronologiczne zestawienie umów odszkodowawczych podpisanych z krajami Europy Zachodniej oraz USA i Kanadą

Lp.	Kraj	Tytuł układu	Data zawarcia układu	Uzgodnione kwoty odszkodowania
1	2	3	4	5
1	Francja	Układ dotyczący udzielenia przez Polskę odszkodowania dla interesów francuskich, dotkniętych przez ustawę polską z dnia 3 stycznia 1946 r. o nacjonalizacji.	19.03.1948 r.	3,8 mln ton węgla o wartości 65 mln USD
2	Dania	Protokół nr 1 oraz nr 2 w sprawie interesów i mienia duńskiego w Polsce.	odpowiednio: 12.05.1949 r. oraz 26.02.1953 r.	5,7 mln DKK
3	Szwajcaria (i Lichtenstein)	Układ między Rzeczpospolitą Polską a Konfederacją Szwajcarską dotyczący odszkodowania interesów szwajcarskich w Polsce.	25.06.1949 r.	52,7 mln CHF
4	Szwecja	Układ między Rządem polskim i Rządem szwedzkim w sprawie odszkodowania interesów szwedzkich w Polsce.	16.11.1949 r.	116 mln SEK
		Układ między Rządem Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej i Rządem Królewskim Szwecji w sprawie uregulowania niektórych interesów finansowych związanych z własnością szwedzkich nieruchomości w Polsce.	19.01.1966 r.	725 tys. SEK
5	Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii	Układ pomiędzy Rządem Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej a Rządem Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii dotyczący załatwienia spraw finansowych.	11.11.1954 r.	6 mln GBP
6	Norwegia	Układ między Królewskim Rządem Norweskim i Rządem Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej dotyczący likwidacji wzajemnych roszczeń finansowych.	23.12.1955 r.	Wzajemna kompensacja roszczeń
7	USA	Układ między Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki a Rządem Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej dotyczący roszczeń obywateli Stanów Zjednoczonych.	16.07.1960 r.	40 mln USD

1	2	3	4	5
8	Belgia (i Luksemburg)	Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, z jednej strony, a Rządem Belgii i Wielkiego Księstwa Luksemburgu, z drugiej strony dotyczący odszkodowania za niektóre interesy belgijskie i luksemburskie w Polsce.	14.11.1963 r.	600 mln BEF
9	Grecja	Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Królewskim Rządem Grecji dotyczący odszkodowania za interesy greckie w Polsce.	22.11.1963 r.	230.000 USD
10	Holandia	Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Królestwa Holandii dotyczący odszkodowania za niektóre interesy holenderskie w Polsce.	20.12.1963 r.	9,05 mln NLG
11	Austria	Układ między Polską Rzeczypospolitą Ludową a Republiką Austrii o uregulowaniu określonych zagadnień finansowych.	06.10.1970 r.	71,5 mln ATS
12	Kanada	Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Rządem Kanady dotyczący uregulowania spraw finansowych.	15.10.1971 r.	1 mln 225 tys. CAD

Źródło: opracowanie własne na podstawie tekstów układów.

Należy tutaj zauważyć, iż w kwestii wypłaty odszkodowań za znacjonalizowane mienie rządu PRL inaczej traktowały obcokrajowców, a inaczej obywateli własnego kraju. O ile obywatelom własnego kraju w zdecydowanej większości przypadków odmawiano jakiegokolwiek odszkodowania, o tyle obywatele niektórych krajów zachodnich mogli liczyć na częściowe choćby odszkodowania. Opinia publiczna w Polsce nie była informowana ani o rokowaniach z krajami kapitalistycznymi, ani o samym fakcie wypłaty odszkodowań.

Charakter zawartych międzynarodowych układów odszkodowawczych

Polska należała do grupy państw bloku wschodniego, która zdecydowała się na uregulowanie części roszczeń zagranicznych za nacjonalizację. Była to powszechna praktyka. W ciągu 20 lat po zakończeniu

II wojny światowej kraje socjalistyczne z Europy Wschodniej podpisały około 50 tego typu umów (Konopka 1967: 65).

Układy odszkodowawcze podpisywane przez Polskę miały charakter tzw. umów międzyrządowych. Większość z nich wchodziła w życie z dniem podpisania (lub potwierdzenia spełnienia wymogów krajowych związania się nimi). Rząd polski nie poddawał ich procedurze ratyfikacyjnej. Wyjątkowo jedynie teksty układów ze Szwajcarią i Szwecją przewidywały ratyfikacje przez rząd polski (odpowiednio art. 15 układu polsko-szwajcarskiego i art. 8 układu polsko-szwedzkiego).

Doktryna prawa międzynarodowego dzieli umowy odszkodowawcze na cztery rodzaje:

- *Agreements in general terms* – ogólny charakter i brak zdefiniowanych terminów płatności;
- *Agreements providing for direct individual compensation* – bezpośrednie indywidualne odszkodowanie;
- *Agreements providing for indirect individual compensation* – pośrednie indywidualne odszkodowanie;
- *Agreements providing for lump sum compensation* – globalne zryczałtowane odszkodowanie (Dudek 1995: 45).

Trzy pierwsze formy umów, sporadycznie podpisywane, nie odegrały znaczącej roli w trakcie załatwiania spraw odszkodowawczych przez polski rząd. Decydujące znaczenie miały umowy przewidujące globalne zryczałtowane, czyli wszystkie umowy wyszczególnione w tabeli 1, i to właśnie te umowy należy w tym tekście rozumieć jako układy odszkodowawcze.

W tekstach większości układów szczegółowo określano źródła roszczeń. Na przykład w układzie polsko-francuskim wskazano wprost, iż chodzi o nacjonalizację na podstawie ustawy *O przejściu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej*. Należy przy tym zauważyć, iż częściowo układy te spłacały też zobowiązania inne niż tylko za nacjonalizację. Najczęściej poza nacjonalizacją były to przedwojenne zobowiązania Skarbu Państwa wynikające z wyemitowanych obligacji czy zaciągniętych pożyczek (np. przedwojenna pożyczka „zapalczana” w układzie polsko-szwedzkim). W niektórych przypadkach rządy podpisywały oddzielne układy mające na celu uregulowanie zobowiązań finansowych wynikających z papierów dłużnych wyemitowanych przez rząd polski w dwudziestoleciu międzywojennym np. *Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Republiki Francuskiej w sprawie zaspokojenia przez Polskę francuskich roszczeń finansowych z dnia 7 września 1951 r.* Wszystkie wymienione w tabeli 1 układy zostały przez stronę polską wykonane, tj. przekazano uzgodnione globalne sumy odszkodowań (odpowiedź z dnia 28 sierpnia 2008 r. na interpelację nr 4550: pkt 2).

Generalnie, zawieranie umów odszkodowawczych następowało za pośrednictwem upoważnionych urzędników z obydwu państw. Zwykle byli to szefowie delegacji negocjacyjnych. W przypadku Polski negocjacje prowadzone były przez pracowników Ministerstwa Finansów (do 1950 r. Ministerstwa Skarbu). Umowy podpisywał na podstawie upoważnienia szef delegacji w randze radcy ministra bądź dyrektora departamentu zajmującego się współpracą z zagranicą w resorcie finansów. Ministerstwo Spraw Zagranicznych pełniło jedynie rolę obsługową w przypadku tego rodzaju umów. Zdecydowana większość dokumentów dotyczących negocjacji i wypłaty odszkodowań miała nadawaną klauzulę „Tajne” bądź „Ścisłe tajne”. Jednocześnie międzynarodowe umowy odszkodowawcze nie zostały ogłoszone w oficjalnych publikatorach Polski. Rząd polski postępował w tej materii podobnie jak inne rządy tzw. bloku państw socjalistycznych.

Cel zawarcia umów i najważniejsze korzyści

Głównym celem zawarcia umów przez rząd polski było osiągnięcie korzyści gospodarczych. Po pierwsze, chodziło o usunięcie nałożonych bądź grożących sankcji gospodarczych, takich jak wygaszenie relacji handlowych, zamknięcie rynku dla polskiego eksportu czy zamrożenie lub przejęcie polskich aktywów na terenie poszkodowanego kraju (Układ polsko-kanadyjski: ust 3). Jednocześnie rządowi polskiemu zależało na ożywieniu obecnych stosunków gospodarczych poprzez zwiększenie polskiego eksportu, import nowoczesnych technologii czy pozyskanie kapitału w dewizach. Dlatego też istniała praktyka wprowadzania zapisów o rozwijaniu relacji handlowych w tekstach samych układów odszkodowawczych (np. poprzez uzależnienie wartości kolejnej raty odszkodowania od wartości eksportowej towarów) lub równocześnie z układem odszkodowawczym zawierano umowę handlową czy finansową/pożyczkową.

Dla strony polskiej najważniejszą zaletą było to, iż istotą prawną omawianych układów indemnizacyjnych było ostateczne uregulowanie odszkodowań za roszczenia za przejęcie mienia, jakie ze strony danego państwa-strony umowy (oraz jego obywateli i osób prawnych) mogły być kiedykolwiek wysuwane. Wymienione w tabeli 1 układy odszkodowawcze miały taki właśnie charakter. Ze strony rządu polskiego pozwalały one uniknąć negatywnych międzynarodowych konsekwencji polityczno-gospodarczych w formie izolacji politycznej, sankcji gospodarczych, zamknięcia rynków zbytu i odcięcia od kredytów w dewizach.

Natomiast państwa przyjmujące globalne zryczałtowane odszkodowanie doskonale zdawały sobie sprawę, iż taka forma była w danej chwili najlepsza, gdyż biorąc pod uwagę ówczesną sytuację polityczną w Polsce, obcokrajowcy mieliby nikłe szanse uzyskania odszkodowań na drodze indywidualnej.

Jedynym wyjątkiem jest układ odszkodowawczy z Norwegią – w wyniku podpisania tego układu doszło do wzajemnego zrzeczenia się roszczeń (zamiast wypłaty zryczałtowanego odszkodowania globalnego). Rząd norweski zobowiązał się, że „nie przedstawi we własnym imieniu lub w imieniu swoich obywateli żadnego roszczenia wynikłego przed datą niniejszego układu z polskich przepisów o nacjonalizacji, wywłaszczeniu i z innych podobnych przepisów, ani nie będzie popierał takich roszczeń” (Układ polsko-norweski: pkt 3).

Taki sposób zaspokojenia roszczeń odszkodowawczych pozwala obecnie na odpieranie nacisków dyplomatycznych dotyczących zwrotu znacjonalizowanego mienia obywateli obcych państw czy ofiar Holokaustu. Przykładowo 27 lutego 2014 r. w Izbie Lordów parlamentu brytyjskiego odbyła się debata nt. braku systemowego rozwiązania kwestii reperytywizacji w Polsce w związku z nacjonalizacją mienia ofiar Holokaustu. Polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, odpierając zarzuty brytyjskich parlamentarzystów, odwołało się do polsko-brytyjskiego układu odszkodowawczego, wskazując, iż wszelkie roszczenia o odszkodowania za nacjonalizację zostały załatwione tym układem (patrz: przywołana w bibliografii strona MSZ). Jako dowód zaspokojenia brytyjskich roszczeń przedstawiona została nota dyplomatyczna nr 5/2006 z 3 maja 2006 r. z brytyjskiego Biura ds. Zagranicznych i Wspólnoty (odpowiednik Ministerstwa Spraw Zagranicznych) do Ambasady RP w Londynie potwierdzająca wykonanie ww. układu.

Jednocześnie należy podkreślić, iż układy obejmowały jedynie mienie znacjonalizowane w granicach Polski określonych w trakcie konferencji jałtańskiej i poczdamskiej. Tym samym wszelkie wnioski o odszkodowanie za mienie znacjonalizowane na terenach wcielonych do ZSRR z przyczyn formalnych były odrzucane. Stanowisko rządu polskiego opierało się na argumentacji wskazującej, iż w chwili obecnej nie są to tereny Polski, a nacjonalizacji dokonał rząd radziecki. Warto zauważyć, iż fakt uznawania przez rząd polski zagranicznych wniosków odszkodowawczych za mienie znacjonalizowane na tzw. Ziemiach Odzyskanych, w latach powojennych był często podnoszony w polskiej doktrynie prawa jako dowód międzynarodowego uznania suwerenności Polski nad tym terenem (Dudek 1969: 53–59).

Forma wypłaty odszkodowania

Układy miały charakter tzw. globalnych umów ryczałtowych (*lump sum agreements*). Zgodnie z obowiązującą w prawie międzynarodowym zasadą państwa mają prawo do nacjonalizacji lub wywłaszczenia mienia obywatela państwa obcego, pod warunkiem wypłaty odszkodowania (Czapliński, Wyrozumski 2004: 205). Dopuszczalna jest forma zawarcia umów odszkodowawczych pomiędzy państwem dokonującym zajęcia mienia a państwem, którego obywatele lub przynależące do niego osoby prawne zostali poszkodowani. Umowy tego typu zawierane są między państwem, które dokonało nacjonalizacji lub wywłaszczenia (przekazujące ryczałtowane odszkodowanie), a państwem, którego obywatelami są osoby poszkodowane lub do którego przynależą poszkodowane osoby prawne. W takim wypadku państwo, które otrzymało sumę globalnego ryczałtowanego odszkodowania, przejmuje jednocześnie zobowiązanie do zaspokojenia roszczeń swoich obywateli i osób prawnych, co wiąże się również z podziałem środków i ich wypłatą poszczególnym poszkodowanym. Jako przykład takich regulacji można wskazać art. 7 układu polsko-szwajcarskiego bądź art. 5 układu polsko-szwedzkiego. Jednocześnie, po spełnieniu warunku przekazania globalnego ryczałtowanego odszkodowania, państwo, które dokonało nacjonalizacji, automatycznie zwolnione zostaje z odpowiedzialności (Czapliński, Wyrozumski 2004: 205). Przykładowe regulacje tego typu są zawarte w art. 2 Protokołu nr 2 polsko-duńskiego czy art. 5 układu polsko-brytyjskiego.

Przyjmowano różne formy zapłaty. Najczęściej była to wypłata gotówkowa w walucie państwa zgłaszającego roszczenia. W przypadku Polski wypłata gotówkowa dokonywana była poprzez rachunki clearin-gowe, jednowalutowe utworzone specjalnie do obsługi spłaty danego układu. Rachunki prowadzone były przez Narodowy Bank Polski. Wszystkie układy podpisane przez Polskę (poza układem z Norwegią) przewidywały spłatę globalnego odszkodowania w ratach. Wysokość rat mogła być określona bezpośrednio w układzie bądź też corocznie odprowadzane były odpisy w formie ustalonego wcześniej procentu od wartości polskiego eksportu do kraju zgłaszającego roszczenia. Inna forma spłaty roszczeń została przyjęta w przypadku układu Polska – Francja. Ustalono wartość globalnego ryczałtowanego odszkodowania na sumę 65 mln dolarów amerykańskich, jednocześnie przewidując, iż wartość ta zostanie zaspokojona w formie eksportu polskiego węgla do Francji. Jeszcze inny sposób rozliczenia został przyjęty w przypadku układu z Norwegią. W tym przypadku wzajemne roszczenia na mocy układu skompensowano i zniesiono. Tym samym nie było potrzeby przeprowadzania jakichkolwiek operacji finansowych.

Zakres podmiotowy i przedmiotowy umów

Zakres podmiotowy w umowach odszkodowawczych był zawsze określany poprzez kryterium posiadania obywatelstwa państwa, które zgłaszało roszczenia za nacjonalizację. Praktyką stało się, iż dotyczyło to zarówno osób fizycznych, jak i prawnych. Co ważne, w większości umów warunkiem koniecznym do uzyskania odszkodowania z tytułu nacjonalizacji było posiadanie obywatelstwa danego kraju zarówno w momencie nacjonalizacji, jak i w momencie wejścia w życie międzypaństwowej umowy odszkodowawczej (Soszyńska 2005: 120–121). Weryfikacji spełnienia tych warunków dokonywało państwo zgłaszające roszczenia i następnie rozdzielające ogólną sumę odszkodowania na poszczególnych poszkodowanych. Bardziej skomplikowana była kwestia obywatelstwa (przynależności państwowej) osób prawnych. Czasami definiowana była bezpośrednio w umowach odszkodowawczych. W niektórych przypadkach obywatelstwo osoby prawnej definiowano na podstawie jednego kryterium, np. obywatelstwa udziałowców czy siedziby zarządu. W niektórych przypadkach wymieniano alternatywnie kilka kryteriów lub łączono kilka kryteriów obywatelstwa, zawężając zakres.

Zakres przedmiotowy wskazywany w umowach obejmował najczęściej odszkodowanie z tytułu nacjonalizacji lub innych sposobów przejęcia własności, np. wywłaszczenia czy konfiskaty. Odszkodowaniem obejmowana była własność (ang. *property*, fr. *propriété*), prawa (ang. *rights*, fr. *droits*) i interesy (ang. *interests*, fr. *intérêts*) dotknięte nacjonalizacją.

Poszczególne układy zwykle wprost wskazywały akty prawne, na podstawie których dokonano przejęcia mienia. W praktyce można wyróżnić trzy cele, na jakie mogła być przeznaczona część odszkodowania globalnego:

1. Odszkodowanie za nacjonalizację lub inną formę przejęcia mienia bez wskazania ich nazwy (układ polsko-belgijsko-luksemburski: Art. 1);
2. Pokrycie wierzytelności państwa-strony wobec Państwa Polskiego (polsko-duński Protokół nr 2: Art. 1 lit. A pkt);
3. Odszkodowanie dla konkretnie wskazanych w układzie (lub dokumentach towarzyszących) podmiotów (polsko-duński Protokół nr 2: Art. 1 lit. B i C).

Podsumowanie

Problematyka międzynarodowych układów odszkodowawczych, zwanych również układami indemnizacyjnymi, będzie zyskiwała na znaczeniu głównie ze względu na rosnącą liczbę roszczeń reprivatyzacyj-

nych przy jednoczesnym braku ustawy reprivatyzacyjnej. Układy indemnizacyjne zostały podpisane przez rząd polski po II wojnie światowej głównie ze względów ekonomicznych, m.in. otwarcia rynków zbytu, dostępu do kapitału. Dodatkowo nie bez znaczenia było niedopuszczenie do izolacji politycznej Polski na arenie międzynarodowej po zapadnięciu żelaznej kurtyny. Polska podpisała dwanaście umów odszkodowawczych z krajami Europy Zachodniej i Ameryki Północnej wybranymi ze względu na ówczesny interes gospodarczy. Układy były podpisywane przede wszystkim w formie przewidującej globalne zryczałtowane odszkodowanie. Istotą prawną tego typu umów było definitywne uregulowanie kwestii odszkodowania za nacjonalizację, jakie ze strony innego państwa (w tym jego obywateli i osób prawnych) mogły być przedstawiane ze względu na przeprowadzoną nacjonalizację. Zgodnie z duchem tego typu układów rząd polski przekazywał zryczałtowaną globalną sumę odszkodowania państwu, którego obywatele i osoby prawne byli poszkodowani nacjonalizacją. Państwo, które otrzymało zryczałtowaną sumę, przejmowało obowiązek zaspokojenia roszczeń swoich obywateli i osób prawnych, zwalniając jednocześnie bezterminowo Polskę z odpowiedzialności odszkodowawczej. W niektórych przypadkach układami odszkodowawczymi regulowano również inne roszczenia, np. za przedwojenne papiery dłużne Skarbu Państwa.

Bibliografia

- Antonowicz L., 2001, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Warszawa.
- Czapliński W., Wyrozumska A., 2004, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe*, Warszawa.
- Dudek W., 1976, *Międzynarodowe aspekty nacjonalizacji w Polsce*, Warszawa.
- Dudek W., 1969, *Regulowanie odszkodowań za przejęte mienie na ziemiach Zachodnich jako przyczynek do uznania suwerenności Polski na tym terenie*, „Państwo i Prawo”, nr 7.
- Dudek W., 1995, *Od nacjonalizacji do prywatyzacji. Aspekty polityczne i ekonomiczno-prawne*, Katowice.
- Jarosz D., 2014, *Węgiel jako „waluta” w rozliczeniach finansowych Polski z Zachodem po 1945 roku [w:] Między stabilizacją a ekspansją: system finansowy w służbie modernizacji (z warsztatów badawczych historyków gospodarczych)*, red. J. Łazor, W. Morawski, Wrocław.
- Jędruszczak H., 1967, *Upaństwowienie i odbudowa przemysłu w Polsce (1944–1948). Materiały źródłowe*, t. I–II, Warszawa.
- Kocot K., Wolfke K., 1969, *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, Wrocław–Warszawa.
- Konopka J., 1967, *Międzypaństwowe umowy o odszkodowaniu za znacjonalizowane mienie cudzoziemców*, „Sprawy Międzynarodowe”, z. 4.

- Landau Z., Tomaszewski J., 1964, *Kapitały obce w Polsce, 1918–1939. Materiały i dokumenty*, Warszawa.
- Minc H., 1946, *O przejściu na własność państwa podstawowych gałęzi gospodarstwa narodowego*, Warszawa.
- Muszyński M., 2003, *Wywłaszczenia w NRD i sposób ich regulacji w procesie zjednoczenia Niemiec*, „Prawo Europejskie i Międzynarodowe”, nr 2.
- Muszyński M., 2006, *Nacjonalizacja mienia cudzoziemców w Polsce a problem rekompensaty za mienie pozostawione*, „Przeгляд Sejmowy” 1(76).
- Odpowiedź z dnia 28 sierpnia 2008 r. sekretarza stanu w MSZ, Jana Borkowskiego, na interpelację nr 4550 w sprawie roszczeń majątkowych wobec Polski w kontekście wniosku czterech amerykańskich kongresmenów do Kongresu USA.
- Osajda K., 2009, *Nacjonalizacja i reprivatyzacja*, Warszawa.
- Skrzydło J. *Rzeczpospolita Polska przed Sądem Apelacyjnym w Chicago (Roszczenia obywateli amerykańskich przeciwko Polsce)*, „Państwo i Prawo” nr 2.
- Soszyńska M., 2005, *Polsko-amerykański układ indemnizacyjny z dnia 16 lipca 1960 r. jako forma realizacji odpowiedzialności Polski za powojenną nacjonalizację mienia obywateli Stanów Zjednoczonych*, „Prawo – Administracja – Kościół”, nr 4.

Strony internetowe

- Portal korporacyjny MSZ RP: http://www.msz.gov.pl/en/news/information_of_the_ministry_of_foreign_affairs_on_poland_uk_indemnification_agreement (stan na 01.01.2015).
- Portal Propertyrestitution.pl prowadzony przez MSZ RP: <http://propertyrestitution.pl/Nacjonalizacja,po,II,wojnie,swiatowej,9.html> (stan na 01.01.2015).

Układy indemnizacyjne (oryginały tekstów opublikowane na www.propertyrestitution.pl)

- Protokół nr 1 oraz nr 2 w sprawie interesów i mienia duńskiego w Polsce podpisane odpowiednio: 12 maja 1949 r. oraz 26 lutego 1953 r.
- Układ dotyczący udzielenia przez Polskę odszkodowania dla interesów francuskich, dotkniętych przez ustawę polską z dnia 3 stycznia 1946 r. o nacjonalizacji podpisany 19 marca 1948 r.
- Układ między Królewskim Rządem Norweskim i Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dotyczący likwidacji wzajemnych roszczeń finansowych podpisany 23 grudnia 1955 r.
- Układ między Polską Rzeczypospolitą Ludową a Republiką Austrii o uregulowaniu określonych zagadnień finansowych podpisany 6 października 1970 r.
- Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Królestwa Holandii dotyczący odszkodowania za niektóre interesy holenderskie w Polsce podpisany 20 grudnia 1963 r.
- Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Królewskim Rządem Grecji dotyczący odszkodowania za interesy greckie w Polsce podpisany 22 listopada 1963 r.
- Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Rządem Kanady dotyczący uregulowania spraw finansowych podpisany 15 października 1971 r.
- Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Rządem Królewskim Szwecji w sprawie uregulowania niektórych interesów finansowych związanych z własnością szwedzkich nieruchomości w Polsce podpisany 19 stycznia 1966 r.
- Układ między Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, z jednej strony, a Rządem Belgii i Wielkiego Księstwa Luksemburgu, z drugiej strony dotyczący odszkodo-

- wania za niektóre interesy belgijskie i luksemburskie w Polsce podpisany 14 listopada 1963 r.
- Układ między Rządem polskim i Rządem szwedzkim w sprawie odszkodowania interesów szwedzkich w Polsce podpisany 16 listopada 1949 r.
- Układ między Rządem Stanów Zjednoczonych Ameryki a Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej dotyczący roszczeń obywateli Stanów Zjednoczonych podpisany 16 lipca 1960 r.
- Układ między Rzeczpospolitą Polską a Konfederacją Szwajcarską dotyczący odszkodowania interesów szwajcarskich w Polsce podpisany 25 czerwca 1949 r.
- Układ pomiędzy Rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a Rządem Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii dotyczący załatwienia spraw finansowych podpisany 11 listopada 1954 r.

Akty prawne, na podstawie których przejmowano mienie

- Dekret PKWN z 12 grudnia 1944 r. o przejęciu niektórych lasów na własność Skarbu Państwa, DzU 1944, nr 15, poz. 82; DzU 1948, nr 57, poz. 456; DzU 1968, nr 3, poz. 6; DzU 1969, nr 13, poz. 95.
- Dekret PKWN z 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej oraz przepisy wydane na podstawie tego dekretu, DzU 1945, nr 3, poz. 13; DzU 1946, nr 49, poz. 279; DzU 1957, nr 39, poz. 172, DzU 1968, nr 3, poz. 6.
- Dekret z 13 listopada 1945 r. o utworzeniu przedsiębiorstwa państwowego „Film Polski”, DzU 1945, nr 55, poz. 308.
- Dekret z 18 kwietnia 1955 r. o uwłaszczeniu i o uregulowaniu innych spraw, związanych z reformą rolną i osadnictwem rolnym, DzU 1955, nr 18, poz. 107; DzU 1958, nr 17, poz. 71; DzU 1959 r., nr 14, poz. 78.
- Dekret z 2 lutego 1955 r. o przejęciu taboru żeglugi śródlądowej na własność Państwa, DzU 1955, nr 6 poz. 36; DzU 1958, nr 17, poz. 71; DzU 1968, nr 3, poz. 6.
- Dekret z 26 października 1945 r. o własności i użytkowaniu gruntów na obszarze m. st. Warszawy DzU 1945, nr 50, poz. 279.
- Dekret z 27 lipca 1949 r. o przejęciu na własność Państwa nie pozostających w faktycznym władaniu właścicieli nieruchomości ziemskich, położonych w niektórych powiatach województwa białostockiego, lubelskiego, rzeszowskiego i krakowskiego, DzU 1949, nr 46, poz. 339; DzU 1958, nr 17, poz. 71.
- Dekret z 28 listopada 1945 r. o przejęciu niektórych nieruchomości ziemskich na cele reformy rolnej i rolnictwa, DzU 1945, nr 57, poz. 321.
- Dekret z 6 września 1946 r. o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska, DzU 1946, nr 49, poz. 279.
- Dekret z 7 kwietnia 1948 r. o wywłaszczeniu majątków zajętych na cele użyteczności publicznej w okresie wojny 1939–1945, DzU 1948, nr 20 poz. 138; DzU 1949, nr 65, poz. 527.
- Dekret z 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich, DzU 1946, nr 13 poz. 87; nr 49, poz. 279; nr 72, poz. 395; DzU 1947, nr 19, poz. 77; nr 66, poz. 402; DzU 1948, nr 57, poz. 454; DzU 1969, nr 13, poz. 95.
- Dekret z 26 kwietnia 1949 r. o nabywaniu i przekazywaniu nieruchomości niezbędnych dla realizacji narodowych planów gospodarczych, DzU 1952 nr 4 poz. 31.
- Ustawa z 12 marca 1958 r. o sprzedaży nieruchomości Państwowego Funduszu Ziemi oraz uporządkowaniu niektórych spraw związanych z przeprowadzeniem reformy rolnej i osadnictwa rolnego, DzU 1989, nr 58, poz. 348 tj.; DzU 1991, nr 107, poz. 464.

- Ustawa z 13 lipca 1957 r. o zmianie dekretu z 18 kwietnia 1955 o uwłaszczeniu i regulowaniu innych kwestii związanych z reformą rolną i osadnictwem rolnym, DzU 1957, nr 39 poz. 174; DzU 1961, nr 32, poz. 161; DzU 1982, nr 11, poz. 79.
- Ustawa z 25 lutego 1958 r. o uregulowaniu stanu prawnego mienia pozostającego pod zarządem państwowym, DzU 1958, nr 11 poz. 37; DzU 1968, nr 3, poz. 6.
- Ustawa z 3 stycznia 1946 r. o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej, DzU 1946, nr 3, poz. 17; nr 71, poz. 389; nr 72, poz. 394; DzU 1958, nr 45, poz. 224; DzU 1969, nr 13, poz. 95.
- Ustawa z 6 maja 1962 r. – Prawo wodne, DzU 1962, nr 34, poz. 158; DzU 1971, nr 12, poz. 115.
- Ustawa z 8 stycznia 1951 r. o przejęciu aptek na własność Państwa, DzU 1951, nr 1, poz. 1; DzU 1968, nr 3, poz. 6; DzU 1969, nr 13, poz. 95.
- Ustawa z dnia 12 marca 1958 r. o zasadach i trybie wywłaszczenia nieruchomości, tekst jednolity, DzU 1974, nr 10, poz. 64.
- Ustawa z dnia 22 kwietnia 1959 r. o remontach i odbudowie oraz o wykańczaniu budowy i nadbudowie budynków, tekst jednolity, DzU 1968, nr 36, poz. 249.